

ВАСИЛЬ МАРКУСЬ — ЄВГЕН ІВАНКІВ

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ

В СУЧАСНОМУ НАСВІТЛЕННІ

Видавництво Братства Святого Андрея Первозванного

Чікаго

1976

Василь Маркусь
Євген Іванків

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ В СУЧАСНОМУ НАСВІТЛЕННІ

КРИТИЧНА АНАЛІЗА

Видавництво Братства Святого Андрея Первозванного

Чікаго

1976

THE UNION OF BREST

(1596)

by

Vasyl Markus and Ewgen Iwankiw

This publication consists of an essay written by Vasyl Markus, Professor of political science, Loyola University of Chicago, entitled "The Union of Brest in Contemporary Perspective" (originally published in Ukrainskyi Samostijnyk, Munich, November-December, 1972), and a commentary by Ewgen Iwankiw "A New Approach to the Problem of the Union of Brest" published in Cerkovnyi Visnyk (Chicago, Nos 16, 17, 1973), a biweekly of which he is coeditor.

Both authors critically re-evaluate the origins and evolution of the Ukrainian-Ruthenian Uniate Church, and place this Eastern European religious phenomenon into a broader historical perspective. They argue that the Ukrainian Church as a branch of Oriental Christendom in the union with the Apostolic See can fulfil its historic role only if it preserves its distinct Rite and spirituality while asserting an autonomous patriarchal structure. It may degenerate, without such attributes, into a hybrid annex of the Latin Rite Church.

Library of Congress Catalog Card Number: 76-20254

Published by

The St. Andrew's Ukrainian Catholic Lay Brotherhood
(BRATSTVO ANDREYA)
2247 West Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

1976

ПЕРЕДМОВА

Перед 30 роками, в березні 1946 року, скликаний більшовиками „собор” Української Греко-Католицької Церкви у Львові „уневажнив” Берестейську Унію Української Церкви з Апостольською Римською Столицею і „приєднав” її до „Русської Православної Церкви”. У червні 1971 року на соборі московської Православної Церкви в Загорську ще раз офіційно проголошено анулювання акту Берестейської Унії в присутності представників Ватиканської Курії, які ні одним словом не заперечували проти цього беззаконня. Ставлення Ватикану до Української Католицької Церкви вказує на те, що Апостольський Престіл знову погодився на це безправне уневажнення Берестейської Унії та ліквідацію Української Католицької Церкви на рідних землях і, згідно з тією ліквідаційною політикою, силкується також тут, у вільному світі, відібрати нашій Церкві її законний статус помісности, зредукувати її до рівня якоїсь ближче неозначеної „візантійської” Церкви з латинською ментальністю, підпорядкованої знову ватиканській адміністрації.

Ті факти, а також наявність нових взаємовідносин між Римською Церквою і Православним Сходом примушують усіх нас глибше призадуматися над істотою та історичними обставинами Берестейської Унії, над минулим і майбутнім Української Католицької Церкви. Якраз тому Братство св. Андрея Первозванного при парافی св. Володимира і Ольги в Чикаго вирішило видати друком статтю-розвідку д-ра Василя Маркуся п. заг. „Берестейська Унія із сучасної перспективи” та статтю-коментар на цю тему авторства Євгена Іванкова п. заг. „Новий підхід до питання Берестейської Унії”. Стаття „Берестейська Унія із сучасної перспективи” появилась вперше друком у журналі „Український Самостійник” (листопад-грудень 1972), і її скоментовано в „Церковному Віснику” (1973 рік, число 16, 17) у статті „Новий підхід до питання Берестейської Унії”.

Ці статті не є апологією Берестейської Унії, а радше спробою критичної аналізи цієї незвичайної події в житті нашої Церкви. Авторам іде про те, щоб після по можності об’єктивного розгляду Берестейської Унії та її наслідків у нашому церковному й національному житті накреслити дальший шлях розвитку Української

Католицької Церкви і перспективи майбутнього об'єднання двох традиційних Українських Церков.

Сподіваємося, що це видання викличе належне зацікавлення серед наших духовних і мирян, яким лежить на серці добро рідної Церкви.

Видавництво

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ ІЗ СУЧАСНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Автор свідомий, що намічена тема в наших умовах contro-версійна, викликає ряд застережень і що особа, яка прагне зберегти ярлик „соборника”, повинна радше уникати трактування таких питань. Або, як це є в доброму тоні багатьох діячів, у тому і церковних, повинна загальниками схвально ствердити наявність у нас двох українських традиційних Церков! Можливо, це вистачальне й потрібне для того, щоб плекати релігійний та міжцерковний мир у нашій суспільності. А вже поготів це куди краще, ніж можливе роз'ятрювання старих ресантиментів та псевдоісторичного переліцитовування тих чи тих щодо права на першість, справжність і єдиноправдивість українського християнства. Справді бо, маючи на увазі деякі ремінісценції української внутрішньорелігійної боротьби та ще й тепер подекуди (на щастя, лише на периферії українського життя) відчуваючи її дуже невластивий посмак, признаємося, що теперішнє відпруження, своєрідне „Боже перемир'я” (Tregua Dei), яким би воно плитким і опортуністичним не було, є краще, ніж минуле чи ще можливе й сьогоднішнє розвогнювання релігійних фанатизмів.

Проте для сучасної української людини, а насамперед християнської, не вистачає таке наставлення. Можна по-струсячому ховати голову в пісок, але з тією небезпекою, що окремі зернятка піску разитимуть ясний зір, як піднести голову вгору. Можна також підмальовувати минуле, але з ризиком, що тоді воно становитиме погану лекцію для нинішнього і завтрашнього.

Автор зараховує себе до тих, які воліють оголену дійсність, історичну об'єктивність, в тому й неприємні для себе факти, ніж ідеологізовану історію, яка мала б служити сьогоднішнім позиціям, програмі й пропагованим ідеалам. Тому дослідження минулих подій і досвіду не править для автора виправдуванням такої чи іншої позиції і не є підтягуванням фактів під його теперішні погляди чи концепції, а воно радше викликане потребою очищення минулої спадщини від невластивого намулу. Чисте історичне тло, нехай і некорисне (поняття „корисности” відносно!), куди природніше і вигідніше з погляду сучасного, ніж штучні лаштун-

ки, в які самі сумніваємось, а може в них і не віримо, боячись, що ось-ось вони заваляться!

Автор є українцем-католиком чи уніятим — як дуже влучно висловився про себе недавно один малоклерикальний український журналіст — „з традиції і переконання”, а не тому, що Українська Католицька Церква чи, взагалі, Католицька Церква як установа має найкращий історичний рекорд або що Берестейська унія була світлою подією в історії України. Автор народився українцем-католиком, перейнявся світоглядом цієї релігійної спільноти і є переконаний, що для нього, віруючої людини, саме вона відповідає найкраще для досягнення життєвих цілей. Для цього не потрібно бачити світлим минуле своєї Церкви, виправдувати промахи її провідників чи ідеалізувати її на некористь інших церковних спільнот. Таке саме право визнаємо за іншими і респектуємо їх прив’язання до своєї релігії і поглядів.

Можливо, така сповідь потрібна для того, щоб висловитися критично про деякі „табу” нашої української католицької історичної ідеології, а також щоб дати доказ щирості для деяких критичних завважень щодо окремих православних оцінок наших контрверсійних церковних питань.

Про Берестейську унію автор не збирається писати як історик Церкви, бо він ним не є. Так само не буде мови про ці справи з теологічного погляду, бо й це є поза рамами фаху автора. Він говорить радше з погляду активного мирянського діяча однієї з українських Церков, яка у висліді Берестейської унії вибрала собі якоюсь мірою окремий шлях розвитку та структурного оформлення.

Тому, що по обидвох боках існує доволі багато різних поглядів саме на факт поділу колись єдиної Української Церкви та на його наслідки, ця справа, без сумніву, актуальна для всіх думаючих людей обидвох сторін. Правильно зрозуміти і знайти оцінку того, що сталося, є в інтересі обидвох сторін для їх дальшого спільного і відокремленого прямування. Видається, що історична перспектива понад 380 років та нинішня українська релігійна дійсність сприяють саме такій переоцінці.

У кількох подібних випадках інші спільноти здобуваються на подібні зусилля, і не без успіху. Для прикладу візьмим переоцінку взаємин між східними Православними Церквами, головню Константинопільською, з одного, і Римською, з другого боку; або між деякими національними римокатолицькими спільнотами та їх протестантськими партнерами (Німеччина, Голландія, навіть Англія). Чому ми, українці, не могли б здобутися на те саме, маю-

чи значно менше спірних питань, а водночас, свідомість багатьох спільних цілей та інтересів?

Такі спроби вже виявилися раніше, на жаль, менше з боку представників ієрархії та духовенства, а радше світських людей. З погляду історичних дослідів і публікацій варто згадати дві останні спроби. Крім історії проф. М. Чубатого, яка подає синтетично погляд на цілість християнського минулого в Русі-Україні до унії (саме другий том міг би бути кращою ілюстрацією цього), треба згадати скромний, але цікавий огляд „Історії Церкви в Україні” пера о. д-ра Ю. Федорова та монографію православного історика д-ра А. Жуковського про Петра Могилу. Проте не бракує й тепер у нас типових „уніятських” та „православно-ортодоксальних” поглядів у писаннях з нашої церковної історії.

ЗА ПРАВИЛЬНУ ОЦІНКУ ПРИЧИН І НАСЛІДКІВ УНІЇ

Ясно, що проблема Берестейської унії в них є своєрідним „каменем спотикання”. Як оцінити цю подію з-перед 380 років, як підійти до всього феномену католицизму на східній основі та як оцінити український історичний досвід не лише для українського народу, для розвитку українського християнства, але також із вселенського погляду? Коли ставити питання різко, то чи була це зрада віри батьків, а чи, може, її рятунок? Чи український народ збагатився цією новою церковною орієнтацією, а чи може потерпів через неї? Чи історична доля українського народу через унію склалася так незavidно, а чи, може, унія допомогла нам оминути ще небезпечніші закрути історії? Чи творці й подвижники унії — Потій, Терлецький, Рогоза, Рутський — зробили історичну помилку, а чи це був сміливий крок передбачливих творців історії? Коротко — чи унія частини Української Церкви з Римським Престолом була благословенням, а чи нещастям?

Про таке благословення згадано у двох останніх спільних посланнях українського католицького єпископату. А про „нещастя” пише православний автор, проф. Є. Онацький, у своїй „Малій Енциклопедії” дослівно таке: „Берестейська Унія була великим нещастям для українського народу”. Українських католицьких єпископів повинні зрозуміти їх православні співбрати, бо зроблено це з ювілейної нагоди і радше для підбудування своїх теперішніх заходів за дійсність постанов унії перед Римською Церквою. Тому, правду кажучи, не повинно бути з другого боку роздратування. Також не треба вислову проф. Онацького виривати з контексту. Він радше думає про таке нещастя, що в висліді унії виникла внутрішня боротьба чи, як він каже, братовбивча боротьба серед

*Володимирський Єпископ
Іпатій Потій
Головний промотор
Берестейської Унії.*

самих українців. Але далі він визнає, зокрема у своїй недавній статті „Собор 1921 року і Синод 1971 року”, що уніятська Церква згодом стала національною і, головню в Галичині, заборолом проти польонізації і русифікації. („Новий шлях”, 1-8 січня 1972 р.). На оборону проф. Онацького скажемо, що автор чув від високопоставленого українського католицького ієрарха гірку заувагу: „та наша нещасна унія. . .” Все залежить від контексту: в одному і другому випадку такі вислови не є дуже небезпечні.

Негативні погляди значної кількості українських істориків, в тому і Михайла Грушевського, на Унію впливають радше з оцінки безпосередніх її наслідків, тобто релігійної боротьби 17 століття, ніж з дальшої історичної перспективи про її вплив на цілість історичного процесу. Також не брали вони належно до уваги тих мотивів та сподівань, що їх мали творці унії, відважуючись на цей важливий крок. Історична оцінка повинна б брати до уваги і ці моменти. Є підстави думати, що на випадок повнішої унії всіх єпископів та переважної кількості духовенства, чернецтва і світської верхівки, унія мала б позитивніші наслідки. Тоді не було б боротьби, а можливі релігійні та й політичні плоди унії були б корисніші. Ініціатори унії об’єктивно очікували більш одностайної підтримки для своєї ініціативи. Сталося інакше, але й так можна

ставити слушно запитання та боронити тези, чи не опір частини православних, головно братств і козацтва, допоміг унії ясніше визначити своє національне обличчя. А з другого боку, можна ще певніше твердити, що якраз альтернатива унії з Римом викликала в 17 в. відродження в рядах самої Православної Церкви яка, уважає цю добу своїм квітучим періодом. Мовиться про відновлення ієрархії та період двох митрополитів — Борецького і Могили. Здається, що церковний поділ в 17 ст. не настільки визначив польонофільську та москвофільську лінію наших Церков, як радше стримував і тих і тих від виконання службової ролі для зовнішніх сил — політичних і церковних, посилюючи в обидвох Церквах власну національну ідеологію.

Відповідальні історики добачують цілий ряд доволі складних причин, які довели до унії, замість якоїсь однієї, яка навіть могла б бути дуже промовистою та ідейно для деякого сприйнятливою. Не була це ані зрада єпископської верхівки, ані тільки конспірація єзуїтів чи інтриги польського уряду. Без сумніву, і єзуїти як знаряддя поширення Римської Церкви, і польський уряд з метою тіснішого приєднання українсько-білоруських земель до Речі Посполитої бажали собі унії та причинилися якось до цього. Але, як відомо, ні одні, ні другі були б цього не досягнули, якщо не існували б поважніші внутрішні причини. І знов же, вирішальним було не тільки бажання ієрархії урівноправнитися та здобути ті самі привілеї і статус для своєї Церкви, що їх мали римокатолики в Польщі. Видається, що акт унії був підготований довгим розвитком попередніх подій та цілого внутрішнього становища Руської Церкви, а навіть всієї Православної Церкви того часу.

Упадок Візантійської імперії, а далі підкорення історичних територій константинопільського патріархату турками скиляли самих носіїв патріяршої влади шукати опори в інших центрах церковної і політичної сили. Рим міг бути такою силою, а привернення церковної єдності могло стати рятунком для східного християнства перед іслямською навалою. Про те думали вже деякі імператори перед упадком імперії, подібні пляни снували і патріярхи. Ці справи виринали на Соборах у Констанці, Фльоренції та в інших ініціативах. Видається, що забагато було політики по обидвох сторонах, на всякий випадок більше, ніж щирого прагнення християнської єдності! І також тому ці поважні спроби не увінчалися успіхом. Руська Церква в висліді опинилася на роздоріжжі: з ким іти, де шукати духовного проводу, звідки ждати допомоги для внутрішнього відродження, бо й сама вона була в упадку. Оформлена недавно Церква московської митрополії пішла по лінії усаможітнення, проголосивши свій патріярхат в 1589 р.

Церква київської митрополії не бажала включитися в цю нову, ідейно і структурно підкорену політичним інтересам царів чужу Церкву, але і об'єктивно не могла цього зробити через політичну відірваність від московського царства. До того, ще сильною була свідомість старшости і першости Києва над Москвою.

Стояло питання для багатьох, чи так відокремлена й ізольована Церква на Русі зможе втриматись у політично некорисних умовах проти римокатолицької експансії, польонізації провідної верстви та проти інших впливів, точніше західного протестантизму. Для східного православного християнства протестантизм духово був більш чужий, ніж західній католицизм.

Історики майже одноголосно вказують також на важку внутрішню кризу Руської Церкви як похідну загальної її ситуації, кризу її проводу, духовенства, загальний упадок дисципліни, авторитету, духове зубожіння, низький рівень освіти, дезорганізацію. Престиж цієї Церкви, формально ще визнаваної в польській державі, фактично впав, а в парі з тим українські і білоруські православні вважалися приналежними до другорядної релігії та стали підрядною суспільною групою. Віч-на-віч краще зорганізованого католицизму, підтримуваного владою, з усім новим інтелектуальним та організаційним багажем контрреформації, українське православ'я не мало шанс утриматися на довшу мету.

Звідсіль серйозні шукання виходу, і то не лише з боку ієрархії, але й деяких світських чинників. Формули не треба було шукати далеко. Унійні спроби відбувалися раніше, і тому наша ієрархія, власне, бажала здійснити досить реальну програму поєднання, наприклад, на основі, що її вже було стверджено у Флоренції.

Про такі можливості виходу з незавидної ситуації нашої Церкви йшла мова серед членів ієрархії, білоруських і українських панів, більш освіченого духовенства і деякої частини мирян. Серед останніх активні тоді церковні братства ставилися з найбільшою резервою до плянів унії, бо свої широкі права завдячували східним патріархам, використовуючи їх проти хиткої в справах Руської Церкви і народности й надто персональної політики деяких єпископів. Не диво, що саме братства поставили і пізніше найбільший опір унії, добавачючи в ній як зовнішні втручання, так і особисті маніпуляції ієрархії понад голови рядового духовенства та мирян.

УНІЯТСЬКА ЦЕРКВА В УКРАЇНІ СТАЛА НАЦІОНАЛЬНОЮ

Берестейський унійний собор у 1596 р. був попереджений ря-

дом з'їздів українсько-білоруської ієрархії, яка поступово від 1590 до 1595 р. обмірковувала й узгоднювала умови унії. Ясно, що деякі кола зацікавленого римокатолицького клиру та державні чинники співдіяли з прихильниками унії. Історики вказують, що на початку і князь Константин Острозький схилявся до плянів унії, але, як відомо, в кінцевій фазі став головним її противником. Чи сталось це тому, що єпископи діяли самостійно, не беручи до уваги волі та поглядів його та інших представників шляхти, також братств, а чи тому, що князя та інших противників не задовольняли намічені умови унії, важко з певністю сказати. Князь Острозький нібито настоював на унії також інших східніх Церков і противився частковій унії в рамках польської держави.

Залишається фактом, що київський митрополит Рогоза, який сам не був ініціатором унії, єпископ Терлецький, екзарх патріарха в митрополії, та кілька інших єпископів стали за унію, як вони її сформулювали на своїх нарадах та закомунікували представникам Римо-Католицької Церкви в 1595 році. Натомість львівський єпископ Балабан, ініціатор унійних заходів, разом з перемиським єпископом Копистенським та князь Острозький, від кого вийшли були відомі „сокальські артикули” унії з 1593 року, виступили проти унії.

Сам акт проголошення унії, Берестейський собор в жовтні 1596 р., був початком церковного розламу серед українців. У Бересті відбулися одночасно два собори — унійтський і протиунійтський, які себе взаємно осудили й викляли згідно з тогочасними релігійними практиками. Унія, яка в поглядах її творців мала стати рятунком для всієї Русько-Української Церкви, насправді відкрила сторінку внутрішньої релігійної війни, подібної в своїй інтенсивності до західніх релігійних воєн. Релігійні аспекти наявних на нашій землі збройних воєн і повстань так само стосувалися до статусу поділеної Української Церкви. У висліді Берестейської унії українські і білоруські землі, що тоді становили дуже близьку релігійно-культурну спільноту, стали на протязі століть і аж до останнього часу тереном боротьби не лише між західнім і східнім християнством, але також зудару політичних інтересів головно Польщі і Московщини.

У цих змаганнях з боку унійтського табору було намагання висунути власну концепцію церковної єдності з Римом і звільнитися з підопічного становища римокатолицької Польщі. Так само українське православ'я, хоча з меншим успіхом, виявило багато зусилля визначити власне обличчя, щоб його не утотожнювано з великодержавними інтересами Москви.

Але й стан, що запанував зараз після унії, тобто в першій по-

ловині 17 століття — стан релігійних міжусобиць, не слід оцінювати лише негативно. Боротьба виконує часто оздоровлюючі та зміцнюючі функції. Думаємо, що унія так, як вона відбулася, тобто розподілом, замість єдності, мала й такий ефект. При відсутності внутрішнього опору унія могла довести до повного злиття з римокатолицизмом, чого і бажали зовнішні промотори (єзуїти, польський уряд).

Православні, тобто ті, що залишилися поза актом Берестейської унії, хоча початково послаблені, почали шукати власних шляхів відродження своєї Церкви і зрушення її з летаргії. Це їм удалося не без допомоги інших східних Церков, але також при сміливих заходах власних провідних діячів щодо модернізації організації, освіти, засвоєння досвіду від своїх противників. Відновлення православної ієрархії, піднесення рівня освіти духовенства, привернення дисципліни, реорганізація монастирів, поширення загальної освіти, діяльність братств, великий розвиток богословської і полемічної літератури — все, що сталося в Українській Православній Церкві в половині 17 ст., може бути значною мірою вияснене як самооборона, воно розвинулося під впливом зустрічі і боротьби з католицизмом та з унією. Знову ж факт, що уніятська сторона почала формулювати свою власну концепцію церковної єдності і відкинула подиктовану їй зовнішніми чинниками підрядну роллю, зокрема ж роллю інструменту денаціоналізації та імперіальної політики Польщі, можна завдячувати наявності православного табору на українських землях. Розкриття православними полемістами, може і в перебільшеній формі, справжніх намірів багатьох унійних ревнителів серед польського клиру та політичної верхівки, атака на латинство і вказування на чужі нам впливи західної релігійної ментальності, без сумніву, спонукували до частого іспиту сумління не одного уніятського провідного діяча та штовхали всю нашу Церкву на шлях самостійності. Уніятська сторона, не зважаючи на всілякі зигзаги свого розвитку та нуртуючі в ній тенденції, зуміла в кінцевому підсумку знайти себе, визначити собі власне підметне становище у вселенському християнстві, а при цьому стати творчою силою у власній національно-культурній спільноті.

Коли щодо першого можуть бути різні погляди, бож чимало дослідників минулого Уніятської чи Греко-Католицької Церкви стверджують у ній прояви радше „уніятизму”, ніж справжнього духа об'єднання на засадах визнання відмінностей, то щодо збереження національного характеру цієї Церкви, зокрема за останні два століття на території її впливів, не залишається жаден сумнів. Варто тут навести зокрема погляд сучасного історика в

Україні, Валентина Мороза, який висловився про Греко-Католицьку Церкву в Західній Україні так:

„В умовах Східньої Європи Церква була єдиною силою, незалежною від властей. Візьмім українське відродження в Галичині — яку мізерну роль відіграв тут учитель в порівнянні з священником! Учитель був державним урядовцем і тремтів — щоб не вигнали його зі служби. Більшість діячів української культури в Галичині вийшла з духовного середовища. „Священника” багато і справедливо критикували, але не треба забувати, що саме на ньому держався український рух. Можна сміло твердити, що стіною, до якої розбивалась польонізація в Галичині, була українська Церква. . .” („Хроніка опору”, „Український Самостійник”, жовтень 1970, стор.7).

Такі погляди сьогодні поділяють і деякі православні історики та публіцисти. Зацитуємо з уже згадуваної статті Є. Онацького, де він у відповідному контексті висловився про унію як про „нещастя”, таке місце:

„Та з часом релігійна ворожнеча між двома частинами українського народу почала вщухати, і українська католицька чи, як її називали, Греко-Католицька або Уніятська Церква почала перетворюватися в Галичині у справжню національну українську Церкву, що ставила забороло польонізації і русифікації”. І далі: „І саме тому, що Українська Католицька Церква стала для галицьких українців справжньою національною Церквою, москалі, завоювавши Галичину, відразу почали переслідувати українське духовництво та перемінювати українські католицькі церкви на православні московські, довівши врешті до повного знищення Української Католицької Церкви на українській території”.

Без того, щоб поділяти зокрема психологічні наслідки серед деяких галичан т. зв. теорії піємонтизму, все ж треба об’єктивно ствердити, що в найважчий період національного тиску на українців під царатом на території дії Греко-Католицької Церкви, поза його впливом, змогла розвиватися національна свідомість та виявитися в сильному національному русі 19 і 20 сторіч. Діячі цієї Церкви та її церковно-національна ідеологія саме становили рамки й атмосферу для такого історичного процесу.

Здається, що якраз тому, що уніятська Церква на Білорусі підупала у висліді царських репресій, ставши з одного боку жертвою російського православ’я, а з другого — латинізації, новітній білоруський національний рух не знайшов належного опору у власній самостійній церковній ідеології і власних суспільних та

інституційних рамках. Деякі білоруські історики об'єктивно це стверджують, дошукуючися саме в ненааявності білоруської уніятської Церкви причини припізненої появи та слабшої динаміки національного руху серед білоруського народу в 19 і 20 сторіччях.

Варто вказати на ще один аспект українських православно-католицьких взаємин після Берестейської унії, який досі розглядається ще досить емоційно і тенденційно: розмір і дійсні наслідки т. зв. братовбивчої релігійної війни. Очевидно, що православні в першому періоді терпіли від польських репресій, яким не раз сприяли ревнителі унії. З боку козацтва, а ще більше з боку гайдамаччини потерпіли також уніати, яких менш або більш слушно утотожнювано з інтересами Польщі та її політикою. Наймаркантишим епізодом слід уважати смерть українця-уніята архієпископа Йосафата Кунцевича з рук білоруського православного населення. Цей сумний епізод виник у висліді обопільного релігійного фанатизму і, на жаль, обидві сторони намагалися його капіталізувати дуже невластиво. Як з одного боку вражає, коли деякі наші єпископи і священники та ченці роблять із особи Священомученика Йосафата символ унії, а навіть предтечу об'єднання всіх українців у єдиній Христовій Церкві, в той час як його трагічна смерть була і буде роз'єднуючим чинником, так само вражає, що значна частина православних просто не зносить імени цього католицького святого. Не очікуємо сьогодні, щоб православні висловлювали публічний жаль з того приводу, що юрба під претекстом оборони православ'я вбила полоцького архієпископа, але можна очікувати принаймні толеранції до факту, що католики у своїй внутрішній релігійній практиці шанують його як одного із своїх святих. Таке побажання до братів православних можна ставити в ім'я розумної релігійної толеранції та респектування інших переконань і культів. Знову ж, маючи на увазі таку міжконфесійну дійсність серед українців, якою вона є, для католиків стає більш, ніж konieczним не виходити з постаттю святого Йосафата поза рамки церковного вшанування. Інакше ця постать не буде ніяк сприяти ідеї зближення, але буде радше копати ще глибшу прірву між нами.

Без сумніву, що на протязі 380 років доля не шкодувала уніатам жертв, в тому і дійсних мучеників, часто невинно замучених за стійкість у вірі. Ці жертви об'єктивно слід приписати радше системі, політичній владі, ніж самим виконавцям, подібно, як і жертви антисемітизму на Сході Європи є вислідом радше політичних режимів та ідеології, що їх спровокували. Загальне приписування одного чи другого акту вірним чи навіть загально Церкві, безумовно, вражає багатьох її членів, які не мали ніякого відно-

шення до цих актів, навіть, якщо самим їм часто незручно це за-суджувати.

В українській дійсності обидві сторони повинні уникати символів і традицій, які їх сьогодні роз'єднують. Найкраще, якщо історики розв'яжуть історичне тло чи й відповідальність за трагічний випадок у Вітебську 1623 р.

ПІД ТИСКОМ ЗОВНІШНІХ СИЛ

Доля унії від часу її укладення до сьогодні, а також доля українського православ'я, складалася в чотирикутнику між двома західними, католицькими та двома східними релігійними і політичними силами.

З одного боку був Рим і його експоненти на місці та загально їх політика церковного об'єднання, а поряд світська політична сила — Польща чи згодом Австрія та Угорщина з їх виразними політичними прямованнями будування сильних осередків на окраїнах шляхом найтіснішого зв'язання цих територій і народу з північним суспільством. Римокатолицькі чинники цих спільнот, ієрархія і духовенство, в більшості служили радше національним інтересам своїх країн, ніж абстрактним цілям церковної єдності. Рим, який головно користувався політичними методами у справі церковної єдності, здебільшого спирався у своїх заходах і політиці щодо нашої уніятської Церкви саме на ці два чинники. Цим не бажасмо твердити, що не було у церковній політиці Ватикану і прихильних уніят та українцям людей, поглядів та окремих заходів.

З другого боку був православний Схід — політичний і церковний. Московське царство і Російська Православна Церква з месіаністичними прагненнями стати осередком справжнього православ'я, наслідуючи ідеологію Візантії, тісно співпрацювали з обопільною користю. Самодержав'я використовувало Церкву для поширення своїх впливів і контролю, а Церква знаходила в режимі підтримку для своєї діяльності. Ставлення обидвох до Унії було наскрізь негативне, бо вони трактували цілу територію української і білоруської Церков своїм найбільш природним тереном поширення. В цьому випадку російська Церква однаково противилася як українській православній відрубності у формі власної митрополії в юрисдикції константинопільського патріарха, так і уніятській Церкві під владою Римського папи. Щодо першої, чималу перемогу здобула Москва над Україною і Константинополем, підкоривши собі Київську митрополію в 1685 році. Щодо уніятів, то поступово, де тільки сягав скипетр царя, скрізь винищувано

Унію різними методами, від переконувальних і підступних перетягувань духовенства до фізичного примусу і ліквідації цієї Церкви указами.

Хоча Греко-Католицька Церква (чи Уніятська, за тодішньою термінологією) була знищена на території російських впливів (в 1839 р. на Правобережжі та в 1875 р. на Холмщині), все таки вона продовжувала існувати як окрема Церква-поза російським контролем. Стан її посідання зменшився, але вона існувала як одиниця, а навіть виявила спроби відродження та ствердження своєї окремішності під Австрією, користуючися прихильністю Габсбургів.

У цьому сенсі далеко гірше сталося з українським православ'ям, яке після внутрішнього розквіту у Козацькій державі, одночасно з її упадком, а фактично ще до ліквідації козацької автономії було інтегроване в російську церковну систему та ідеологію. Церква на верхах як провідна верства нації, мабуть, була раніше зрусифікована, і вона залишилася далі знаряддям русифікації. Організоване українське православ'я припинило свої зв'язки з уніятами — ворожнечу і спроби співпраці вже з кінцем 17 ст. Пізніші заходи становили політику Російської Православної Церкви стосовно до унії.

Крім боротьби, полеміки, обопільного захоплювання єпархій, були також між представниками обидвох українських ієрархій спроби замирення, зближення і налагодження співжиття. Іноді цьому сприяв уряд, а часто розвогнювали взаємини між ними зовнішні світські й релігійні чинники — польські римокатолики та російські чи й інші православні емісари. Проект повного об'єднання Українсько-Руської Церкви у формі патріархату, висуваний митрополитами Могилою і Рутським, та Люблинський поєднуючий собор в 1680 р., виходили від самих українців, а „статті замирення” з 1632 р. були підтримувані й королем, проте не затверджені польським сеймом. Люблинський з'їзд ієрархії та представників чернечого і білого клиру обидвох Церков зустрівся з холодним ставленням папського нунція в Польщі, який перешкодив цій ініціативі.

Взаємини між двома українськими релігійними спільнотами — католиками (уніятами) і православними — закінчилися за відомою на заході формулою „*cuius regio, eius est religio*”. В Україні під Росією все стало православним, на жаль, зуніфікованим, при мінімальному збереженню вартостей та традиції українського православ'я, а під Польщею чи згодом Австрією, — запанувала Унія, за винятком Буковини.

Нормальному налагодженню міжцерковних взаємин між двома релігійними спільнотами, без сумніву, перешкодили політичні

*Митрополит Велямин Рутський
видвигнув ідею українського
католицького патріархату.*

обставини, поділ українських земель, бездержавність, а також відсутність церковної підметности обидвох Церков. Унія попала в сферу західного католицизму й віддалялася щораз більше від Сходу, а православні українці під Росією були дослівно інтегровані в російське православ'я, його ідеологію і політику.

Те, що Уніяська, згодом Греко-Католицька Церква, збереглася як окрема провінція і обрядова спільнота, є великим позитивом. Те, що вона організаційно скріпилася, що мала активних ієрархів і кадри освіченого духовенства, поставило її як провідну силу національно-суспільного життя українців на території її діяння. Але те, що вона поступово віддалялася від свого пня, київських традицій і східного обряду, шляхом пристосування чи й плянкової латинізації, в чому відіграв помітну роль активний чин василіян (який заслужено чи незаслужено набув собі налічку „українських єзуїтів”), було великою хибкою цієї Церкви. З того погляду й відбулі два синоди, Замойський і Львівський, слід розцінювати, як позитив для організаційного зміцнення, та як негатив з погляду майбутніх взаємин з православними. Обидва синоди, віддаляли нашу Церкву від Сходу і його джерел.

ДИЛЕМА УНІЇ — МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ; СЛАВІ МІСЦЯ З'ЄДНАНОЇ ЦЕРКВИ

Весь час у цій Церкві існували дві протилежні тенденції — західня і східня. Перша зродилася з переконання, що уніяти стануть тільки тоді справжніми католиками, коли цілком, також обрядово, наблизяться до Заходу. Прихильникам цієї течії імпонувало все західнє — від інституцій і легалізму до духовости й обрядової культури. Друга течія, яку визначували як консервативну, зберігала тягу до старовинного Сходу, до його глибоких виявів християнського Богопочитання, церковної спільноти й духовости. Прихильники цієї течії були і серед ієрархії, і серед духовенства. Однак вона не створила справжньої концепції й не видала з себе церковних мислителів, теологів великої мірки, за винятком митрополита Андрея вже в наші часи. Трагедією української Унії було з погляду церковного саме те, що вона стала відмінною римокатолицизму, а не повноцінним церковним явищем у рамках Вселенської Церкви. Вона стала тим, що критики кваліфікують як „уніятизм”, замість стати помісною східньою Церквою у з'єднанні з Апостольським Престолом з власними традиціями, структурою і самобутнім обрядом, на що були всі дані, якщо б ця Церква залишилася вірною собі, своїм київсько-руським традиціям.

Не бракувало оборонців східнього християнства серед уніятів у 18 і в 19 століттях. Їх видало і наше століття, але — об'єктивно — вони були в меншості. Різні неприхильні умовини, зовнішні впливи тощо та й власна жадоба новизни й недооцінка своїх вартостей не сприяли цій течії. Очевидно, західні впливи не довели до того, чого бажав собі дехто із спонзорів Унії в 17-18 століттях, а саме: щоб Унія стала помостом до повного златинщення, бо, мовляв, тільки латинські католики є повноцінними дітьми Христової Церкви. Навіть ті, які нині серед нас боронять західньої орієнтації Української Католицької Церкви, застерігаються від того, що це мало б привести до її злиття з латинською. Можливо, суб'єктивно справді ці люди щиро так думають і тільки бажають по-своєму сформульованої „синтези”. Але, об'єктивно, для східньої Церкви якогось візантійського обряду тільки з назви, а без східньої і рідної української духовости не лишиться нічого іншого, як цілковито злитися. Приклад нам дає ситуація закарпатської грекокатолицької спільноти в Америці.

Дискусія над цією проблемою відвела б нас трохи від головної теми. Ствердимо тільки, що з сучасного погляду та майбутньої перспективи цієї Церкви її дилема далі відкрита — кудюю вона пі-

де? Буде вона Церквою східньою і українською чи лише тимчасовим варіантом Римо-Католицької Церкви? Збереже вона свою духовість та помісність, чи стане переходовою фазою до повного злиття з латинською Церквою, а, може точніше, з її західними національними відмінами, які на Заході починають творитись?

Нам важко сказати, чи всі практичні прихильники і послідовники цього „уніятизму” свідомі своєї ситуації та наслідків. Але з того, що сьогодні відомо про становище керівних органів Ватикану, які цими справами цікавляться, стає ясним, що ця дилема усвідомлена ними й вони зробили виразний вибір. Якщо Конгрегація для Східніх Церков за префектування покійних кардиналів Тіссерана і Кусси намагалася зберегти східній характер Української Католицької Церкви, зокрема щодо літургійної культури й деяких обрядів, навіть, якщо це було подекуди в трохи натягнених, російській традиції, то теперішня політика Східньої Конгрегації інша: відірвання цієї Церкви від її історичної та національної основи і включення в місцеві західні католицькі спільноти, обрядове розводнення під етикетом пристосування і модернізації, а що стосується до філіяльних Церков у діаспорі — їх асиміляція із спробою творення якоїсь амальгами з усіх східніх обрядів на базі „візантійщини”.

Так думає не лише Східня Конгрегація, яка претендує на пряме керування й адміністрацію нашої Церкви, але на цьому стоять і чинники Секретаріату для християнської єдності та політично-дипломатичні кола, які намагаються нормалізувати взаємини з комуністичними режимами в Східній Європі. Для них усіх концепція Унії, як вона була укладена і якою її нам зберегли кращі представники Української Католицької Церкви, є невідгідна. Щодо єкуменічних плянів Ватикану на відтинку з православними, то виразно мовиться, що унія є перешкодою. Цю тезу висувують східні нез’єднані, а її поділяють провідні єкуменісти у Ватикані. Кардинал Віллебранд назвав 1970-го року в одному інтерв’ю з грецьким журналом „Елефтерос Космос” (20. 12. 1970) „наявність і дію східніх католицьких спільнот . . . між християнами тієї самої культури, тієї самої церковної традиції, які мають той самий спосіб молитви та служіння Літургій . . . анахронізмом” (підкреслення наше! Цитовано за „Заповіт св. Кирила і Методія”, березень 1972 р.).

Ватиканська дипломатія із комуністичними урядами намагається також справу Унії та зокрема Української Церкви відставляти в кут, бо це мало б бути передумовою концесій з боку комуністичних урядів, особливо уряду ССРСР. Для ватиканської „східньої політики” Берестейська унія і наша Церква становить сього-

дні „перешкоду”, як висловився публічно наш Патріярх Йосиф. Тому архієпископ Кассаролі не тільки не турбується долею нашої Церкви, не ставить вимоги її відновлення та справедливого трактування, але й готов відписати її рештки в Східній Європі по лінії насильного акту її формальної ліквідації в 1946 і 1949 роках. Щождо нашої Церкви поза матірніми землями, то є настанова трактувати її як явище тимчасове із зменшеними перспективами на її участь у відродженні тієї Церкви на рідних землях. Спонтанне відновлення цієї Церкви в прашівській єпархії було справою не ватиканських заходів, а прагненням і зусиллями самих вірних.

Через таку політику розбивається і справа нашого Патріярхату, тобто визнання за нашою Церквою синодального правління, як і справа справжньої єдності всього нашого єпископату та помісности. Цього у Ватикані не бажають, а нашу Церкву намагаються зредувати до інтегрованої частини в системі Римської Церкви, а не об'єднаної з нею однієї із східних помісних Церков. Це справді далеко від концепції Берестейської унії і нагадує найгіршу і гібридну форму уніятизму, яку не раз слушно критикували православні. Один із наших ієрархів нагадав недавно кардиналові Віллебрандові слова гріркої правди православного діяча на Велеградському конгресі, який російською мовою сказав про нашу Церкву так: „Из вашей унии остались только рожки и ножки!”

Приклад нашої Церкви може бути насправді відстрашуючим для щирих і справжніх заходів церковної єдності. Якщо православні бачать, що сталося і діється із нашою Церквою, напевно не матимуть охоти йти на жадні унії. Мова йтиме хіба про взаємне визнання, якісь форми співпраці чи молитовну єдність. Лише про таку унію можуть сьогодні говорити з Римською Церквою східні православні, а не про Берестейську унію, бо вона закінчилася нашою нинішньою повною підпорядкованістю не лише адміністрації Ватикану, але також його мінливій політиці.

ЯКА МОГЛА Б БУТИ В ЦИХ УМОВАХ ОРІЄНТАЦІЯ НАШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ?

Нинішній церковно-національний рух у лоні Української Католицької Церкви ведеться за повернення до берестейської концепції, тобто з'єднання із західною Церквою на основі повної автономності і обрядової самобутності. Ми бажаємо відновлення справжнього ідеалу унії в одній Вселенській церкві, адміністративно децентралізованій, при дійсному пошануванні, а не лише в теорії і декларативно, помісних прав, самоуправи та всього влас-

ного і самотнього в кожній партикулярній Церкві. Ми домагаємось, щоб були усунені всякі штучні і надумані перешкоди, наприклад, в роді натягнутого аргументу „територіальности” церковних юрисдикцій, який до нас хочуть застосувати стовідсотково, а в інших випадках та сама Римська Церква ним в історії маніпулювала та ще й тепер це робить!

Наші теперішні змагання за патріархат є чимось більшим, як тільки прагненням якогось відзначення, надання титулу і гідности. Насамперед це зусилля оживити справжню ідею унії, зробити з неї живий організм, повернути їй попередню живучість і повноцінність, відтворити те все, що досі спотворено різними чинниками, не виключаючи і власних. Покликування на унію без перевірки, що сталося з її змістом та природою, було б зайве. Тільки саме відзначування ювілеїв без практичних висновків для себе не має ніякої рації. Зрештою, таке святкування ювілею сталося б (чим воно якоюсь мірою і було) лише односторонньою і неподіленою заявою любови, прив'язання, вірности, без взаємности. На жаль, цієї взаємности бракувало і в останні часи. Ватиканські речники, включно з „Оссерваторе Романо” не зайняли ніякого позитивного становища до факту Унії і її плодів — нинішньої нашої Церкви, за винятком загальникового листа папи Павла до Верховного Архiepіскопа, листа, який нічого нікому не казав. V-ий Архiepіскопський Синод, що відбувся у ювілейну дату, зігноровано у Ватикані. Але щогірше, зібраних у Римі 16 українських католицьких єпископів, наслідників Потія і Терлецького, які 380 років тому складали в Римі „ісповідь віри”, навіть не прийнято на урочистій авдієнції. Папа й ватиканська дипломатія не схотіли компромітувати своїх шанс супроти партнерів зі Сходу Європи. А чи варто пригадувати реакцію чи брак її з боку Апостольської Столиці на останній акт московського собору в 1971 р. про уневажнення Берестейської і Ужгородської уній?!

Виринає питання, що віч-на-віч цієї драматичної ситуації і неясних перспектив може зробити свідома частина української католицької ієрархії, духовенства і мирян — тих, хто зважився боронити свою Церкву і зв'язані з нею національні вартості.

Існує кілька можливих розв'язок, програм і тактик, про які радше не говорять. Насамперед, можна йти по лінії найменшого опору, потурати сучасній політиці й екуменічній концепції ватиканських чинників, співпрацю і згодою намагатися щось для себе дістати, очікувати якихось компромісів, рятувати те, що можна, а саме: уніятський характер філіяльних Церков у діаспорі, забуваючи про єдність і цілість, зокрема ж про Матірню Церкву. Врешті, можна невинувато надіятися, що політика зближення

з релігійним і політичним Сходом закінчиться, і все повернеться до „статус кво анте”. Це лінія опортунізму, який ніяк не забезпечує бодай у дечому реальних успіхів ані для Церкви тут, ані для долі тієї ж Церкви в Україні, яка — як нам усім відомо — і там існує!

Є ще радикальніша концепція, про яку публічно не говорять, але яка нуртує. З огляду на те, що Ватикан відписує нашу Церкву як окремішій чинник, треба зробити з цього висновки. Це означає повернутися до єдності з православними. Те саме, з інших мотивів, пропонує нам Москва, навіть за ціну тимчасових підтягнень статусу екзархату України з її митрополитом, а може, навіть з пропозицією якоїсь кон'юнктурної українізації тієї Церкви. Не виключаємо, що Москва може висунути ще концепцію автономної Української Православної Церкви...

Не забуваймо, що такої концепції не відкинув би і Ватикан, бо, мовляв, тоді можна б думати про єдність із усім православ'ям — з росіянами, з українцями, з білорусами. Так мені висловився один достойник з Курії. Залишається тоді питання, що ми, як українська Церква, з цього скористаємо, стаючи внутрішнім питанням російської Церкви в рамках московського патріархату. Очевидно, нічого! А лекція історії повинна б нас дечого навчити.

Існує ще інша концепція порвання з Унією по тій самій лінії: приєднатись до Української Православної Церкви, утворивши сильну одиницю поза батьківщиною, без Риму і Москви. Очевидно, це лише теоретична можливість, яка через об'єктивні причини не має шансів на здійснення. Чому? Ані ієрархія, ані більшість духовенства, ані маси вірних УКЦеркви на те не підуть, бо при всьому толерантному ставленні до українського православ'я українці-католики не приймуть православ'я. Для них це означало б зраду їхньої „правдивої” віри. Могли б перейти лише одиниці, деякі священики, парафії чи групи вірних. Без власного суспільно-політичного проводу в формі державної влади, який в таких умовах може мати вирішальний вплив, неможливо здійснити сьогодні в діаспорі таке українське церковне „возз'єднання”. Така можливість була б реальна хіба у власній державі.

З другого боку, і таку теоретичну розв'язку, як менше зло, у Римі готові прийняти. Цим вияснилася б ситуація, а їхні руки для нової екуменічної політики були б розв'язані. Відважуюсь сказати, що перехід частини найактивнішого елемента на українське православ'я в теперішньому рухові за патріархат був би бажаним деякими ватиканськими колами. Але, що воно дасть українцям, українцям-католикам зокрема?!

Українці-православні були б підсилені кількома тисячами

активного елемента, священичі, а може і єпископські кадри дістали б трохи свіжої крові. Але це ніяк не розв'язало б справи ієрархічної цілості і впорядкування внутрішньої єдності серед православних юрисдикцій. Це також не звільнило б українських православних Церков у діаспорі від приготовлюваної експансії на них та плянів неутралізації й послаблення їх з боку Москви. Українська Католицька Церква була б катастрофально послаблена, навіть, якщо б перехід не набрав великих розмірів. Насамперед, вона була б скомпромітована як церковна одиниця, що стала засобом політики. Вірні, що в ній залишилися б, у почутті вини за укладений стан були б найподатливіші на різні пресії, прийняли б концепцію поступової асиміляції і розводнення цієї Церкви на Заході. Це був би початок її кінця. Не згадуємо про шкідливі наслідки для вірних тієї Церкви в Україні, де вона існує поза законом і є гарантом свого майбутнього відновлення. Це було б засудженням тих людей на самоліквідацію — погодитися з російським православ'ям або перейти до всіляких протестантських груп.

Українці-католики і українці-православні, як частково заінтересована сторона, при розгляді таких альтернатив повинні пам'ятати одне: ми не діємо абстрактно, ми маємо за собою історію. Якою б не була Унія і Греко-Католицька Церква, вона є частиною нашої історії. Ми її плід, ми її діти. Ми не можемо заперечити себе, ми не сміємо — під впливом реакції, на таку чи іншу політику Ватикану — робити фальшиві кроки. Більшість українців-католиків вважає себе такими не лише з традиції і тому, що вродилися членами тієї Церкви, але також з переконання, що єдність є заповітом Спасителя та що вона істотна для Христової Церкви. Цього не можна недоцінювати. Це факт життя і нашої історичної дійсності.

Залишається концепція продовжування власної української Церкви в з'єднанні з Апостольським Престолом, бо це вже концепція століть, принаймні однієї частини українського народу. Зате нам треба цю концепцію уточнити, повернути її первісний зміст — іншими словами, треба стати на становищі Берестейської унії, а не звихненого уніятизму, витвореного на протязі століть під різними тисками. Зліквідувавши себе як окрему східню Церкву українського народу у з'єднанні із Вселенською Церквою, ми перестали б існувати як самостійний чинник. Ми стали б ще в більший мірі додатком до інших політично-церковних сил, ніж ми є ним сьогодні в католицькій Церкві. Отож, залишається альтернатива помісності, програма будування окремої автономної Церкви в душі і на основі тих передумов, як наші предки їх формували, а Рим прийняв. У цьому нам сприяють і тенденції в ниніш-

ньому світі, в лоні самої католицької Церкви і поза нею. Власне, йдучи за їх духом, активні сили в рядах УКЦеркви висувають реальну і єдиноспасальну програму для нас тут і в Україні: *єдність, помісність, патріархат, відновлення* в нових умовах — і, враховуючи історичний досвід, — статусу об'єднаної з Римським Престолом Українсько-Руської Церкви Київсько-Галицької митрополії та всіх її Церков-Дочок, де б вони не постали на протязі історії, на базі українського католицького Патріархату Києво-Галицького і всієї Русі.

НОВИЙ ПІДХІД ДО ПИТАННЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ

Берестейська Унія та її далекосяжні наслідки — це незвичайно важливе питання, що напевно цікавить не тільки церковних істориків та богословів, але всіх свідомих українців — так католиків, як і православних, які, оскільки це можливо, в об'єктивному насвітленні хотіли б розслідувати цю так дуже контрверсійну і скомпліковану справу; від правильної оцінки цього трудного питання залежить у великій мірі не тільки покращання взаємин між двома традиційними українськими Церквами, але, при Божій допомозі, також і їхнє прийдешнє з'єднання на таких засадах, які б вповні задоволили обидві сторони.

ПОТРЕБА ПЕРЕОЦІНКИ ПОГЛЯДІВ

Наші офіційні погляди стосовно Берестейської Унії залишаються, за малими винятками, далі поділені відповідно до віровизнання; більшість католицьких авторів підкреслює тільки світлі сторінки Берестейської Унії і промовчує її тіні, а православні автори осуджують в загальному Унію як польсько-єзуїтську інтригу і відступництво від прадідівської віри. З другої сторони треба також в ім'я правди ствердити, що українці-католики опинюються деколи в клопітливому становищі, коли треба вияснити деякі факти з нашої історії чи дати задовільні й переконливі відповіді щодо політики Риму в минулому і тепер. Кожному з нас добре відомо, що, наприклад, такі світлі наші історичні постаті й великі гетьмани, як Петро Конашевич-Сагайдачний і Богдан Хмельницький, були рішучими противниками Унії. А тепер ще й Рим дає мовчазну згоду на „уневажнення” Москвою Берестейської та Ужгородської Уній і тим самим неначе схвалює „добровільний перехід” українців-католиків до православ'я. Тож, не диво, що багато з нас може спитати себе, чи було доцільним приймати Унію й наражуватися на стільки терпінь і переслідувань від своїх і чужих. Також і з цих рацій новий підхід до питання Берестейської Унії прямо необхідний.

І якраз тому дуже цінною є стаття д-ра Василя Маркуся „Берестейська Унія із сучасної перспективи”, що появилася 1972 р. в 11-12 числі журналу „Український Самостійник”. Шановний

автор старається об'єктивно розглянути не тільки подію, але також причини й наслідки Берестейської Унії. І хоч автор, як сам признається, не є ані істориком, ані богословом, то його статтю треба вважати важливою спробою започаткувати новий напрям у дослідях Берестейської Унії — напрям не полемічний, але екуменічний, не латинсько-проримський, але вселенський із особливим урахуванням ролі Східних Церков, напрям не провінційно-галицький, але соборницький, що бере до уваги добро цілого українського народу.

„Автор зараховує себе до тих, які воліють оголену дійсність, історичну об'єктивність, в тому й неприємні для себе факти, ніж ідеологізовану історію, яка мала б служити сьогоднішнім позиціям, програмі й пропагованим ідеалам... Чисте історичне тло, нехай і некорисне (поняття „корисности” відносно!), куди природніше і вигідніше з погляду сучасного, ніж штучні лаштунки, в які самі сумніваємось, а може в них не віримо, боячись, що ось-ось вони заваляться!” Такими словами характеризує д-р Василь Маркусь своє наставлення до проблематики Берестейської Унії. Для нас українців, є конечною переоцінка наших взаємин, відкинення всякого роду апіорності й догматизації історичних подій; серед інших народів і церковних спільнот така переоцінка вже відбувається, от хоч би зміна взаємин між двома давніми суперниками — Римом і Царгородом чи дружня співпраця між римо-католиками та їхніми протестантськими партнерами в таких країнах, як Німеччина, Голляндія, Англія. „Чому ми, українці” — слушно завважує автор — „не могли б здобутися на те саме, маючи значно менше спірних питань, а водночас, свідомість багатьох спільних цілей та інтересів?”.

ЦЕРКОВНО-ІСТОРИЧНЕ ТЛО БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ

Хоч як важко, то все таки не можемо виминути першого й найважливішого питання, яке автор ось так оформлює: „Чи унія частини Української Церкви з Римським Престолом була благословенням, а чи нещастям?” Відповісти на це питання одним словом схвалення або осудження неможливо. Треба взяти до уваги різні аспекти цієї проблеми: чисто релігійні, церковні, політичні, національні, особисті. Що ж найважливіше, треба тут чітко розрізнити дві речі: ідею унії та реалізацію цієї ідеї. Думаю, що навіть найбільші противники унії не зможуть заперечити, що ідея унії — це спроба привернення одности у Христовій Церкві, спроба здійснення заповіту Спасителя „щоб усі були одно”. Можна спорити й дискутувати, чи ініціатори унії правильно цю одність ро-

зуміли і правильним шляхом до неї прямували, але, не зважаючи на всі недоліки й невдачі, треба ствердити, що сама ідея унії була благородна і шляхетна та впливала з духа Христової Євангелії. Крім цього позитивного, чисто релігійного аспекту, треба також відмітити інші важливі чинники, що відіграли велику роль у наближенні одної частини Української Церкви до Риму. „Видається, що акт унії був підготований довгим розвитком попередніх подій та цілого внутрішнього становища Руської Церкви, а навіть всієї Православної Церкви того часу”, — пише д-р В. Маркус у своїй статті. І зараз же пояснює це своє твердження: „Упадок Візантійської імперії, а далі підкорення історичних територій константинопільського патріархату турками скиляли самих носіїв патріаршої влади шукати опори в інших центрах церковної і політичної сили. Рим міг бути такою силою, а привернення церковної єдності могло стати рятунком для східного християнства перед ісламською навалою. Про те думали вже деякі імператори перед упадком імперії, подібні пляни снували і патріархи. Ці справи виринали на Соборах у Констанці, Фльоренції та в інших ініціативах”.

Критики Берестейської Унії переочують чомусь один незвичайно важливий історичний факт, що напевно мав вирішальний вплив на постання „унійного руху” між владиками тодішньої Української Церкви: цим фактом було створення московського патріархату в 1589 р., і вже почавши від 1590 р. наша ієрархія обмірковувала й узгіднювала пляни унії. Це не випадковий збіг обставин, але свідоме шукання шляхів збереження Української Церкви перед наступом Москви. На подібний спосіб пробували і греки в часи Ліонського і Фльорентійського Соборів рятувати свою Церкву перед турецькою загрозою. Незвичайно вимовною є політика новоствореної української православної ієрархії в 1620 р., яка, хоч негативно ставилася до Берестейської Унії, то все ж таки також прямувала до порозуміння чи навіть еventуального об'єднання з Римом цілої Української Церкви з власним патріархом у Києві. Усім ясно, що небезпека від Москви спонукувала також і українських православних владик шукати піддержки на Заході. У світлі цих фактів мусимо ствердити, що неоправданими є різні закиди, звернені проти творців Берестейської Унії як проти зрадників рідної Церкви й українського народу, хоч з другої сторони немає найменшого сумніву, що польський уряд, латинське духовенство, а головню єзуїти думали використати унію для своїх цілей, для цілковитого спольщення українського народу та поступового златинщення уніятської Церкви. Але виглядає, що в тодішній ситуації якась форма церковного поєднання з Римом була єдиною розв'язкою.

ВЕЛИКА ІДЕЯ І НЕДОСКОНАЛА ДІЙСНІСТЬ

Іншим питанням є справа практичного здійснення цього об'єднання; мусимо спитати себе, чи унія відбувалась у відповідних обставинах, чи умовини й гарантії були вповні задовільні, чи покладено тривкі богословські, канонічні і психологічні підвалини, на яких могло б згодом довершитись повне поєднання Сходу й Заходу. І на це питання мусимо відповісти негативно. На це вказує не тільки теперішній жалюгідний стан нашої Церкви, але й ціла історія Української Католицької Церкви, що була постійним відхилюванням від принципів Берестейської Унії чи навіть їх запереченням. Теперішній критичний стан УКЦеркви, марево цілковитої ліквідації та включення її до Латинської Церкви — це властиво результат хибних історичних шляхів її розвитку, це наслідок сковзування по похилій площині до цілковитого злиття із Західньою Церквою. Сучасна промосковська політика Ватикану драстично цей процес прискіпила, але суть тут у нічому не змінилася. Про негативи Берестейської Унії ось так говорить д-р Маркусь: „Трагедією української Унії було з погляду церковного саме те, що вона стала відміною римокатолицизму, а не повноцінним церковним явищем у рамках Вселенської Церкви. Вона стала тим, що критики кваліфікують як „уніатизм“, замість стати

Пам'яткові медалі з приводу проголошення Берестейської Унії. Перша з них дуже влучно віддзеркалює тодішні погляди Заходу на справу повернення церковної єдності з Православним Сходом.

помісною східньою Церквою у з'єднанні з Апостольським Престолом, з власними традиціями, структурою і самобутнім обрядом, на що були всі дані, якщо б ця Церква залишилася вірною собі, своїм київсько-руським традиціям”.

Тут автор статті робить докори ієрархії та духовенству УКЦеркви, що не зуміли відстояти своїх прав, зберегти та оборонити свою окремішність і зробили нашу Церкву причепом до Римо-Католицької Церкви. Але були ще інші, багато глибші причини, що довели до такого стану. Тодішня (16-го століття) потридентійська Західня Церква із централістичним устроєм, автократичною системою правління, прямуюванням до уніформізму в усіх ділянках церковного життя, із фальшивим поняттям про східніх християн як про „схизматиків” і „єретиків” та головних спричинників церковного роздору — така Церква не була здібною до повернення одности із Східніми Церквами на засадах справжньої автономії та пошанування ідентичности помісних східніх Церков.

Щоб не бути голословним, дозволю собі навести відповідні місця із твору о. Атаназія Великого ЧСВВ „З Літопису Християнської України” Рим, 1971, які наświetлюють відношення деяких римських кругів до умовин з'єдинення, предложених Українськими Владиками Апостольському Престолові. У першій точці наші Владика вимагали, щоб стосовно походження Святого Духа „нас не примушувало до іншого віровизнання, але тільки до того, щоб нам було вільно держатися всього того, що знаходимо у Євангелії і в письмах святих Отців грецької віри, а це, що Святий Дух не з двох начал, ані подвійним походженням, але з одного начала, немов із джерела, від Отця через Сина походить”. Як далі пише о. А. Великий, „Ця перша умова фактично була вирішена на базі Флорентійського Порозуміння та його формули, яка постановляла, що оба способи виразу є добрі і мають одне й те саме значення та можуть бути вживані. Однак о. Сарагосса (папський богослов і магістер папської палати) був далеко строгішої думки, та пропонував, щоб вони ,конечно погодилися на визначення Латинської Церкви і то щодо самої справи і щодо словної формули’... Щоб вийти з тієї ситуації, Потій і Терлецький фактично читали ісповідь віри, в якій виразно було сказано — „і від Сина” (ст. 43).

У Сьомому артикулі говориться: „Щоб не примушувало нас до процесій на празник Тіла Христового, тобто, щоб не накладали нам обов'язку робити процесії з Найсвятішими Тайнами, бо в нас є інший спосіб почитання святих Тайн”. Згідно із словами о. А. Великого, до тієї умови римський богослов дав такий коментар: „Незлюблювати процесій із Найсвятішим Тілом Христовим, уста-

новлених Урбаном 4-им вже в 1200 році, є прикметне Лютеранам, Кальвінам та іншим єретикам, з якими погоджується, здається, той, що відмовляється їх влаштовувати: тому треба заохотити русинів, щоб прийняли їх немов самі від себе, по їх з'єдненні" (ст. 45). Те образливе завваження римського богослова характеризує також політику Риму супроти Східніх Церков, щоб латинізувати нас при допомозі наших власних людей, і воно справді так діялося і ще далі діється.

Відомий прихильник наших змагань за помісність і патріархат, проф Вільгельм де Вріс із Чину Єзуїтів у своєму творі „*Rom und die Patriarchate des Ostens*” критично оцінює гарантії Папи Климента VIII щодо збереження обрядів і звичаїв Української Католицької Церкви. Зацитувавши відповідні слова і цілі речення із папської буллі „*Decet Romanum Pontificem*”, той богослов подає такий коментар: „Слід завважити, що в тій унії збереження обрядів не виступає як передумова, тільки папа з власної щедрости і доброти дозволяє від себе на таке збереження як на привілей” (*Rom und die Patriarchate des Ostens*” Freiburg/München 1963 ст. 201). А привілей в кожній хвилині можна відкликати. Виглядало б, що творці Берестейської Унії не подбали про ясно спрецизовані умови, на яких унія мала довершитись, але, як уже сказано, в тодішніх обставинах римського централізму це не було таке легке діло.

Тому не тільки Українська Церква, але і усі інші з'єднані східні Церкви впали жертвою латинізації, і ті, що мали і мають далі своїх патріархів. Бо в умовах централізму патріархат нічого не значить, уряд східнього католицького патріарха стає тільки почесним титулом. Для кращого з'ясування цієї справи наведемо тут деякі місця із статті о. д-ра І. Мончака „Патріархальний Устрій” (Логос, ч. 3, 1972): „Поняття патріархату в централістичній концепції не має ефективного значення. Зводиться воно майже лиш до почесного відзначення якогось єпископського престолу... Таким „почесним” патріархатом напевно був би Галицький патріархат у мин. ст., за папи Пія IX чи Льва XIII, якщо було б до цього прийшло, це були часи потридентійського централізму. Так може багато уявляє собі й тепер надання Папою патріаршого титулу киево-галицькому владиці”. Тут самозрозуміло, не йде нам про сам патріархат, бо це не є темою нашої статті, тільки хочемо вказати на майже фізичну неможливість збереження помісности, самоуправности і східнохристиянського характеру нашої Церкви в таких умовинах, які панували в Католицькій Церкві до останнього Ватиканського Собору. Другий Ватиканський Собор змінив цілу духову настанову Католицької Церкви, але це залишилося

покищо в теорії, а в практиці існує далі централізм, а ситуація Східніх Католицьких Церков ще більше погіршилася. Про це буде мова пізніше.

ДОЛЯ ДВОХ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

Першим болючим ударом по помісності Української З'єдиненої Церкви було підпорядкування нашої Церкви Конгрегації для Поширення Віри в 1624 р.; це було також великим приниженням нашої Церкви й усіх східніх християн, бо ця Конгрегація займалася справами новонавернених на християнство поган африканського суходолу. По тій же самій латинізаційно-централістичній лінії відбулися два синоди: Замойський (1720 р., що його дехто називає „Триденційським Собором УКЦеркви”) і Львівський 1891 р. Появилися нові закони й розпорядження, нові літургичні й дисциплінарні практики, які заперечували принципи та духа Берестейської Унії. Цілковито забулася основна ідея Берестейської Унії, що Українська Католицька Церква — це властиво Українська Православна Церква, з'єднана з Апостольським Римським Престолом. Коли ж іде мова про національний характер Уніятської Церкви, то вона дуже скоро затратила свій первісний „руський” характер і стала щораз більше перейматися польським духом. Це треба також підкреслити, бо багато наших католицьких авторів змальовує нашу Церкву як традиційно національно-українську (чи давніше „руську”), а вона не все такою була. Тільки завдяки особливим політичним обставинам після упадку Польщі і прилучення Галичини до Австрії Греко-Католицька Церква стала тут справжньою українською національною Церквою і золотими буквами записалась на сторінках нашої історії.

Інша була доля Української Православної Церкви, яка Берестейської Унії не прийняла. „Православні”, — як пише д-р Маркус, — „зоча початково послаблені, почали шукати власних шляхів відродження своєї Церкви і зрушення її з летаргії. Це їм удалось не без допомоги інших східніх Церков, але також при сміливих заходах власних провідних діячів щодо модернізації організації, освіти, засвоєння досвіду від своїх противників. Відновлення православної ієрархії, піднесення рівня освіти духовенства, повернення дисципліни, реорганізація монастирів, поширення загальної освіти, діяльність братств, великий розвиток богословської і полемічної літератури — все, що сталося в Українській Православній Церкві в половині 17 ст., може бути значною мірою вияснене як самооборона, воно розвинулося під впливом зустрічі і боротьби з католицизмом та з унією”.

Між уніятами і православними не все панувала ворожнеча, були також спроби порозуміння і намагання об'єднати всіх українців під київським патріархом, який був би у злуці з Римським Престолом. Але з усіх цих спроб ніщо не вийшло, бо Рим не тільки не виявив більшого зацікавлення цими справами, але ще перешкоджав цим починам, не дозволяв на скликання спільного собору уніятів і православних. Квітучий період Української Православної Церкви не тривав довго, бо вже в 1685 р. підпорядковано її московському патріярхові, і від того часу датуються занепад тієї Церкви. Вона стала інтегральною частиною московської Церкви і знаряддям обмосковлювання українського народу. Д-р Маркусь висловлює дуже влучну думку, коли твердить, що ні одна ні друга Церква не була підметною, але обидві часто були змушувані на протязі своєї історії служити чужим інтересам.

Як ми вже згадали, квітучий період у житті Української Католицької Церкви почався після її звільнення від польських впливів на території Галичини. І, хоч на верхах домінували ще далі латинізаційні й польонофільські тенденції, хоч наше чернецтво щораз більше уподібнювалося до західних монаших орденів, то нижче світське духовенство відіграло таку велику роль в житті нашого народу — не тільки в релігійній ділянці, але також на відтинку національно-політичному, громадському, освітньому, культурному й економічному, — що якраз завдяки цій всесторонній і жертвенній праці наших рядових священиків Українська Греко-Католицька Церква вповні виправдала себе також з історичної і з національної точки погляду та стала на протязі 19-го і 20-го століття заслуженою Церквою українського народу. Це признають і православні історики, навіть ті, що ставляться критично до самої унії. Неначе завершенням цього позитивного розвитку УКЦеркви є життя і діяльність двох останніх галицьких митрополитів — Слуги Божого Андрея Шептицького і його великого наслідника, Блаженнішого Патріярха Йосифа.

Все таки було б помилкою на підставі цих незвичайно позитивних явищ у житті нашої Церкви приходити до висновків, що в цій Церкві все було і є в якнайкращому порядку. Д-р Маркусь ось так характеризує світла й тіні нашої Церкви: „Те, що Уніятська, згодом Греко-Католицька Церква, збереглася як окрема провінція і обрядова спільнота, є великим позитивом. Те, що вона організаційно скріпилася, що мала активних ієрархів і кадри освіченого духовенства, поставило її як провідну силу національно-суспільного життя українців на території її діяння. Але те, що вона поступово віддалялася від свого пня, київських традицій і східного обряду, шляхом пристосування чи й плянкової латинізації, в чому

відіграв помітну роль активний чин василіян (який заслужено чи незаслужено набув собі налічку „українських єзуїтів”), було великою хибою цієї Церкви”.

НЕДОЛІКИ СХІДНІХ КАТОЛИЦЬКИХ ЦЕРКОВ

Найголовнішим недоліком не тільки нашої, але кожної східної католицької Церкви є брак належного церковного світогляду, брак ідеологічної платформи, з якої випливала б одність дії і цілеспрямування. Тут постало щось в роді ідеологічної похилені площини, що веде до повної асиміляції з Церквою латинською. Весь час у цих Церквах існували дві протилежні тенденції, які себе взаємно поборювали, собі суперечили — східня й західня. Партикулярні унії не розв’язали найголовнішої і найтруднішої проблеми: як можна бути добрим католиком і добрим східним християнином. Тому деякі західні богослови, як наприклад, о. Роберт Тафт із чину Єзуїтів, говорять про своєрідну схізопренію, або розщиплення особовости у східних католиків. Ось і головні причини, чому, як каже о. д-р І. Нагаєвський, „східній формою і змістом, але приналежний до центру західного християнства український католицизм і досі не став рушійною силою всього нашого народу, хіба за винятком часів, коли українські католики були загнані в катакомби” (Думки про істотні речі в нашому релігійному світогляді, Чикаго 1975, ст. 12). Західні католицькі історики почали щораз частіше й виразніше говорити не тільки про деякі недоліки уній, але твердили, що унії в загальному завели, бо не створили пригожого ґрунту для прийдешнього об’єднання Сходу й Заходу, а східні католицькі Церкви ледве чи можуть бути прикладом до наслідування для своїх православних братів.

Виглядало б, що ті протиунійні погляди знаходять тепер у пособорову добу повну апробату Ватикану. Голова Секретаріату Християнської Єдності, кард. Віллебранд, з’ясував на сторінках одного грецького журналу своє ставлення до унії та уніятських Церков такими словами: „Наявність і дію східних католицьких спільнот... між християнами тієї самої культури, тієї самої церковної традиції, які мають той самий спосіб молитви та служіння Літургії... — це анахронізм”. („Елефтерос Космос”, 20. 12. 1970 р.). Той же самий кардинал не запротестував на соборі московської Православної Церкви в Загорську 1971 р., коли там проголошено рішення про „уневажнення” Берестейської та Ужгородської Уній. А треба знати, що в таких випадках той чи інший кардинал не діє як приватна особа, але як речник Апостольського Престолу. Подібно мається справа і з листами кард. Війо до наших єпископів

із запереченням УКЦеркви права на власну конституцію, самоуправління, патріярший устрій. Іншими словами, Ватикан прийшов тепер до переконання, що в сучасних обставинах екуменічного зближення між Римом і Православними Церквами східні католицькі Церкви повинні або цілковито зникнути, або існувати як якісь підрядні, ближче неозначені „візантійські” епархії та апостольські екзархати без права на канонічне об'єднання і власний центральний провід.

На це негативне ставлення Ватикану до уній і східних католицьких Церков складаються дві головні причини — церковного характеру і політичної натури. Щодо першої причини — добра цілої Церкви й об'єднання Сходу і Заходу, то, без сумніву, мусимо ствердити, що всі унії закінчилися невдачами, але головна вина є тут по стороні Риму, а не східних християн, що в найкращій вірі ці унії з Римом укладали. Тому є вершком несправедливості карати ці Церкви присудом смерті. Треба їм допомогти віднайти себе, уможливити їм перехід на позиції самоуправности, богословсько-духової, обрядової та канонічної автентичности. Друга, політична причина неприхильного ставлення Ватикану до Берестейської Унії і УКЦеркви — це намагання приподобатись Москві й ціною Української Католицької Церкви одержати від комуністичних урядів деякі концесії для римокатолицьких спільнот у східній Європі. Як відомо, Москва є непримиренним ворогом Української Греко-Католицької Церкви, яка так дуже причинилася в останніх двох століттях до зросту національної свідомости західніх українців. Якраз ця друга причина є джерелом нечуваного огірчення серед українців та великого упадку престижу проводу Католицької Церкви.

ВАТИКАН, УНІЯ І ПРАВОСЛАВНІ

Тому, що для розвитку нашої Церкви годі очікувати тепер якоїсь помочі чи корисних вказівок від Ватикану (який на нас цілковито не зважає), необхідним є також для нас укласти власні напрямні в ділянці церковної ідеології і політики. Це буде помісність у практиці. Передусім мусимо усвідомити, що засади попередніх уній — чи то Берестейської, чи давнішої Флорентійської — не підходять для цілей церковного об'єднання, як це вже сама історія потвердила. Поминаючи ватикансько-московські політичні махінації, які не мають нічого спільного із справжнім екуменізмом, треба признати, що в останньому десятилітті зроблено дуже багато для покращання взаємин між Сходом і Заходом. Візьмімо, наприклад, такий незвичайно важливий факт, як уневаж-

нення папою Павлом VI-им та патріярхом Атанагорасом обопільної клятви з 1054 р. Це справді епохальна історична подія, якою закінчено тисячолітній стан ворожнечі між християнським Сходом і Заходом та у великій мірі усунено сам роздор між двома вітками Христової Церкви. Деякі католицькі богослови вважають, що цим актом із 7 грудня 1965 р. привернено вже одність між Апостольським Престолом і православними Церквами Сходу, хоч формально ще тієї одности не завершено. В подібному дусі говорив також Святіший Отець Папа Павло VI на врочистому закритті „Тижня молінь за єдність” 25-го січня 1973 р. Папа сказав тоді: „Зокрема із вельмидостойними Церквами Сходу ми знову відкрили єдність, майже повну, і це вона побуджує нас робити все можливе, щоб її завершити.”

14 грудня 1975 року відбулися рівночасно в Римі й Константинополі врочисті святкування для відзначення десятиріччя цього незвичайного акту відкликання анатем з 1054 р. Важливим моментом римських святкувань було відчитання листа константинопільського Патріярха Димитрія I, в якому він визнає першість римських Архієреїв згідно з розумінням Православного Сходу (примат, опертий на пошані й любові, а не на юрисдикційній владі), що, на думку Патріярха Димитрія і його синоду, є згідне із вченням цілої первісної Вселенської Церкви. На окрему увагу заслуговують також слова Святішого Отця Папи Павла VI, який сказав: „Так, отже, в пошані до законних літургічних духовних різниць, дисциплінарних і богословських, за Божою поміччю можемо збудувати на стійкий спосіб повну єдність наших Церков”. Як бачимо, це вже не „уніятизм”, що хоче зберегти тільки зовнішні східні обрядові форми, але змагання до справжньої єдности, в якій можна буде плекати всі свої законні не тільки обрядові та канонічні, але й богословські традиції. Замітним є також той факт, що ані під час тих римських урочистостей, ані перед десятима роками під час відкликання анатем, ані при інших нагодах так грецька, як і римська сторона нічого не згадують про Флорентійську Унію 1439 року, в якій греки на короткий час обновили єдність з Римським Престолом. Це вже виразний доказ неприхильного ставлення Православного Сходу до уній і давнішого т. зв. унійного руху, який, на думку православних, не прямував до привернення справжньої первісної єдности у Христовій Церкві, тільки сприяв поширенню римських впливів на Сході.

Для багатьох із нас все це незрозуміле, загадкове, тому для пояснення треба сказати, що в Католицькій Церкві панує тепер погляд, що догматична суть католицизму і православ'я є та сама, що різниці є другорядні, випливають з відмінних інтерпретацій та

формувань правд віри й не порушують спільної істоти. Православна Церква є Церквою благодатною, зберігає апостольське наслідство, має всі Святі Тайни, важне священство, важну Св. Літургію. Тому в католицькому світі ніхто не говорить більше про потребу „навертань” або „переходу” православних на католицтво чи унію, ніхто не пробує „нагинати” позицій православ'я до західних, римо-католицьких концепцій. З'єднання Церкви не означає вже більше капітуляції східного православ'я перед західним католицтвом, але привернення стану з першого тисячоліття на засадах повної рівноправності всіх помісних Церков, без потреби гарантій з боку Риму пошанувати окремішність східних Церков, бо, як доводить проф. М. Чубатий у своїх статтях, Рим не мав тоді ніякої адміністративної влади на Сході. Також і Другий Ватиканський Собор покликається на перше тисячоліття, коли говорить про права східних патріархів (Декрет про Східні Церкви, точка 9). Хоч, безперечно, тут є ще багато неясностей і труднощів, то все ж таки є оправдана надія, що таким способом куди більше зробиться для справи об'єднання Церков, ніж це зроблено в попередніх століттях. Єдність Церкви в сучасному розумінні — це не один формальний акт, підписаний представниками ієрархії, але довгий процес взаємного зближування й пізнання, психологічна еволюція на низах, що остаточно знайде своє завершення у формальному з'єднанні „на верхах”. Тут слід пригадати, що предтечею цього нового пособорового екуменічного руху був Слуга Божий Митр. Андрей Шептицький.

УКРАЇНЦІ ГРЕКОКАТОЛИКИ І МОСКОВСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Не виключене, що тепер деякі чужинці можуть спитати нас, чи у світлі сучасних подій, таких, як відкликання анатем, визнання константинопільським православним вселенським патріархом першости Римського Архисрея у Христовій Церкві, ствердження суттєвої богословської однозгідності між православ'ям і католицтвом, фактичного здійснювання на церковних вершинах єдності між Сходом і Заходом та інших подібних фактів — наш спротив об'єднанню з московською Православною Церквою є ще далі оправданий і доцільний, чи не є це якесь трагічне непорозуміння, зайве проливання крові? Чи наше настоювання на збереженні Берестейської Унії та Української Греко-Католицької Церкви не є виявом заскоружлості, церковного націоналізму, нерозуміння духа часу нашої доби, чи не є це залишок перестарілого латинізуючого „уніятизму”, з яким треба вже покінчити? Чи не було б кра-

ще забути давні кривди і примиритися з наявним станом для загального добра цілої Церкви? Не є ніякою таємницею, що такі погляди тепер дуже поширені серед ватиканських екуменістів.

На всі ті й інші подібні запити й закиди відповімо, що негативне ставлення українців-грекокатоликів до московської Православної Церкви не є в основному спричинене деякими контроверсійними богословськими питаннями, які раніше чи пізніше будуть полагождені позитивно, немає тут також якоїсь ненависти до православ'я як такого, тільки український Божий люд уважав і вважає, що московська Православна Церква є послухним знаряддям у руках большевицького безбожного режиму, що вона служить не Христові, тільки антихристові, тому ніякий віруючий християнин не може вважатися справжнім членом такої „Церкви” і слухати її облудно-фарисейської науки. Отець Григор Будзінський у своєму протесті до генерального прокурора Сов. Союзу 25 березня 1966 року писав таке: „Головна моя вина, яка у вирокі не називалась — це відмова переходити на російську віру... Але приєднання до російської Церкви є ганьбою, страшнішою за смерть. Поперше, в російську віру заганяли не православні, а фактично прихильники безбожної секти войовничих атеїстів. Це незбитий доказ того, що російська віра перестала бути православною і перетворилась у безбожницько-православну. Подруге, російська Церква служила в минулому правдою і вірою розбійницькому імперіялізмові російських царів і протягом тривалого часу набилася руку на розбишацьких актах”.

Протихристиянський характер сучасної московської Православної Церкви різко осуджують також і визначні православні росіяни, такі як Олександр Солженіцин і Анатолій Левітін-Краснов.

Тому рішуча відмова української грекокатолицької ієрархії, духовенства і мирянства добровільно чи недобровільно об'єднати-ся з московською Православною Церквою вповні оправдана не тільки зі становища наших національних інтересів, але в першій мірі з релігійно-моральних рацій, яких в нічому не змінюють нові екуменічні досягнення у справі привернення церковної одності між Православним Сходом і Римокатолицьким Заходом.

ЗА ПІДМЕТНІСТЬ НАШОЇ ЦЕРКВИ

Хоч ця нова екуменічна настанова є значно правильнішою від нетолерантних міжконфесійних відносин минулих часів, то з другої сторони чисто світська політика, залицяння до комуністів,

позакулісові інтриги спотворюють цю правдиво християнську ідею єкуменізму. Могутні цього світу монополізують для себе право вести єкуменічні діалоги. Єдиними правосильними партнерами в єкуменічних східньо-західніх договорах є тільки Рим, Москва і Константинопіль, а всі інші церковні спільноти є статистами без голосу, без права рішати про свою власну долю. Жертвою цієї „єкуменічної” політики падає знов український нарід і ціла Українська Церква — так Католицька, як і Православна. Нас трактують як бездушний предмет, інтегральну частину Римо-Католицької або Московської Православної Церкви. Ці факти повинні спонукати нас до застанови над будучиною нашої Церкви. Справжня помісність, внутрішня адміністративна самоуправність, синодально-патріарший устрій, обрядова, канонічна й богословська автентичність — це не якісь забаганки, неоправдані домагання, але передумова нашого церковного відродження, нашої підметности у вселенському християнстві. Бо з підніжком і гібридом ніхто сьогодні не рахується. Тут треба також вияснити одну дуже важливу справу: було б великою помилкою очікувати привернення прав нашої Церкви Римом. Це ніколи не станеться, а коли б, навіть, і сталося, то це не були б наші законні права, тільки привілеї, які кожної хвилини можна обмежити, або й цілковито відкликати. Про це говорить докладно о. д-р Ігор Мончак у статті „Патріархальний устрій”, у богословському кварталнику „Логос”, ч. 3, 1972. Ми самі мусимо зберігати наші права й церковні традиції, виконувати постанови Другого Ватиканського Собору і наших Архiepіскопських Синодів, не звертаючи уваги на таке чи інше становище Курії. Таким способом, тобто „з низу”, творилися патріархати й самоуправні Церкви у першому тисячолітті, а вселенські собори тільки затверджували наявний стан. Розуміючи вповні konieczність збереження церковної одности та доцінюючи важливість Римської Апостольської Столиці як осередку й запоруки цієї одности, все таки не можемо тут кермуватись наївно-дитячими ілюзіями, що „у Ватикані маємо наших найкращих приятелів”. Треба нам підходити до цих справ більше реалістично. Ніяке централістичне управління само не децентралізується, воно прямує до збереження й посилення централізації. Децентралізація мусить виходити із „низів”, на „низах” реалізуватися, а щойно тоді центр прийме таку дійсність як доконаний факт. Годі також вимагати, щоб Рим зберігав і привертав східність нашої Церкви, бо Рим є латинський і тому в силу своєї природи буде змагати до латинізації. Іншими словами, помісність, духовна, обрядова і канонічна своєрідність УКЦеркви це наші обов'язки, наші завдання, і годі тут очікувати прихильних нам директив із Риму. За всяку ціну

мусимо спромогтися на більше самостійності в нашому думанні й діянні.

У західніх країнах нашого поселення ми є свідками практичних екуменічних заходів, спрямованих на зближення римокатоликів і протестантів. Це зближення віддзеркалюється також у літургійній діяльності латинської Церкви, так що можемо навіть говорити про своєрідну „протестантизацію” римокатолицького обряду. Кожному повинно бути ясно, що ми тут не можемо наслідувати римокатоликів, бо наше головне екуменічне завдання — це не наближення до ліберально наставлених протестантів, але до традиційно настроєних православних. Тому примітивізація нашого обряду, майже цілковите знесення постів і свят, усування культу Святих, загальна сповідь, відправи Служб Божих по приватних домах, гра на гітарах чи, може, навіть і танці під час богослужб та інші чудернацькі експерименти не повинні мати місця в нашій Церкві. Згідно із постановами Другого Ватиканського Собору маємо зберігати „релігійну вірність старовинним східним традиціям” (Декрет про Східні Церкви, арт. 24).

УКЦЕРКВА, БЕРЕТЕЙСЬКА УНІЯ І ПОМІСНІСТЬ

Не зважаючи на всі дійсні чи уявні недоліки Берестейської Унії та централістичне розуміння церковної єдності, притаманне тодішнім часам, акти Берестейської Унії та папські буллі з гарантіями прав УКЦеркви залишаються надалі основою нашої помісності; тому також із цих міркувань мусимо протиставитись намаганням Москви формально (за тихою згодою Ватикану) цю Унію уневажнити та практичним порушуванням засад Берестейської Унії Ватиканом (як, наприклад, заперечуванням над'єпископської влади Первоієрарха УКЦеркви, „заборами” скликати канонічні Синоди, висвячуванням українського єпископа в римському обряді тощо). Слід також все мати на увазі факт, що декрети Другого Ватиканського Собору не тільки потверджують наново всі артикули Берестейської Унії та інших уній, але ще більше їх скріплюють і доповнюють, усувають з них всякі можливі латинізуючі тенденції і централістичні інтерпретації. У світлі декретів останнього Ватиканського Собору самоуправа УКЦеркви зі збереженням усіх духових, обрядових і канонічних традицій — це не привілей з ласки Апостольського Престолу, але наші законні права, яких ніхто не може оспорювати.

Сьогочасна ситуація УКЦеркви вимагає великої сміливості і підприємливості у владик, єдності, солідарності і свідомості нашої помісності серед священників і мирян. Найпростіший і най-

*Православний митрополит
Петро Могила,
прихильник створення
Київської Патріярхії в єдності
з Римським Престолом.*

легший шлях найменшого спротиву, послухного і безкритичного виконання наказів з Риму веде до нашої цілковитої загибелі. Перед нашою Церквою стоять два великі завдання: 1) збереження єдності з „першим” Римом як із Христовою вселенською установою і 2) вихід з орбіти впливів ватиканської адміністрації як людської, чисто західньої установи, бо така залежність суперечить нашій помісності. Тільки так збережемо нашу католицькість у первісному вселенському значенні, а рівночасно наблизимось до статусу самоуправних православних Церков, щойно тоді зможемо забрати слово в усесвітньому християнському діалозі як окрема помісна одиниця, що має власні погляди, власну церковну політику й ідеологію, що говорить за себе, а не за кого іншого. Така розв’язка буде також здійсненням Берестейської Унії в її ідеальному виді, без історичних обтяжень і централістичних спотворювань.

ЗА НАБЛИЖЕННЯ ДВОХ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

Іншим дуже важливим питанням для нас, українців, є екуменічне зближення між українцями різних віровизнань, а головню

між двома українськими традиційними Церквами, Греко-Католицькою і Православною. Як ми вже раніше згадали, на верхах цей екуменічний рух проходить без нас і проти наших церковних та національних інтересів. Головні партнери екуменічних діалогів Рим, Москва й Візантія, не визнають Української Церкви як окремої одиниці і трактують нас як предмет, а не як підмет. Щодо Риму і Москви, то їхнє ставлення до нас ясне. Константинопільські патріархи, хоч і беруть в оборону Українську Православну Церкву перед зазіханнями Москви, то роблять це для своїх власних інтересів, і в ніякому випадку не можна називати їх нашими приятелями. Померлий царгородський патріарх Атенагорас в інтерв'ю із проф. Я. Рудницьким виявив недвозначно своє неприхильне ставлення до суверенності так Української Католицької, як і Православної Церкви. Тому прямо необхідним для обох Українських Церков є налагодження дружніх взаємин, досягнення молитовної єдності і спільні виступи на міжцерковному форумі. Щойно тоді так політичний, як і церковний світ буде рахуватися з нами. Щоб це досягнути, мусимо позбутись усяких упереджень, нетолерантності, мусимо раз на все покінчити із усякими явними чи прихованими спробами „навертати” другу сторону. Прозелітизм — це найбільший ворог справжнього церковного поєднання. Фактом є, що так Греко-Католицька, як і Православна Церква ввійшли в історію українського народу і стали нашими національними Церквами. Так одна, як і друга Церква мала свої світлі сторінки і свої недоліки.

У сьогоднішній критичній ситуації, витвореній гострими конфліктами між Ватиканом і УКЦерквою, чуємо не раз так по одній, як і по другій стороні голоси, що для українців-католиків немає найменшого глузду боронити Берестейської Унії і далі зберігати єдність із Римом, коли той же Рим нас відштовхує, нехтує, віддає на поталу більшовикам, а у вільному світі посилено латинізує. Взаємини між Римом і православ'ям тепер дуже поліпшились, обопільні анатемі відкликано, практикується спільну участь у Святих Тайнах, не виключене, що об'єднання католицизму і православ'я — це вже справа недалекого майбутнього. Отже ж, мовляв, чи не краще було б приєднатись до Української Православної Церкви і створити сильну одиницю поза батьківщиною без Риму й Москви? Призадумавшись глибше над цією альтернативою, прийдемо до висновку, що така розв'язка вийшла б не на користь, а на шкоду Українській Церкві й народові. Це була б не перемога, але капітуляція. Бож ліквідація УКЦеркви — це якраз те, чого Рим і Москва собі бажають. Д-р В. Маркусь пише так у своїй статті („Берестейська Унія із сучасної перспективи”): „Перехід части-

ни найактивнішого елементу на українське православ'я в теперішньому рухові за патріархат був би бажаним деякими ватиканськими колами . . . Українська Католицька Церква була б катастрофально послаблена, навіть, якщо б перехід не набрав великих розмірів. Насамперед, вона була б скомпромітована як церковна одиниця, що стала засобом політики. Вірні, що в ній залишилися б, у почутті вини за укладений стан були б найподатливіші на різні пресії, прийняли б концепцію поступової асиміляції і розводнення цієї Церкви на Заході. Це був би початок її кінця. Не згадуємо про шкідливі наслідки для вірних цієї Церкви в Україні, де вона існує поза законом і є гарантом свого майбутнього відновлення. Це було б засудженням тих людей на самоліквідацію — погодитися із російським православ'ям або перейти до всіляких протестантських груп”.

До єдності нам треба прямувати, але не індивідуально й самовільно, тільки в рядах своєї власної Церкви, спільно із нашою ієрархією, духовенством та цілим Божим людом. Віримо, що та одна Українська Церква, яка постане при Божій допомозі і наших зусиллях, буде завершенням розвитку обох традиційних Українських Церков, справжньою синтезою всіх найкращих здобутків, що їх досягнули на протязі історії Українська Греко-Католицька і Православна Церква.

Мовний редактор — Роман Завадович

Друкарня Видавництва Миколи Денисюка

Printed by

Mykola Denysiuk Publishing Company

2226 W. Chicago Ave., Chicago, Illinois 60622 — USA

MANUFACTURED IN THE UNITED STATES of AMERICA

У ВИДАВНИЦТВІ БРАТСТВА СВ. АНДРЕЯ

появилися:

Календар-Альманах парафії св. Володимира
і Ольги на 1970 рік

Церковний Календар-Альманах на 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976

Всі календарі-альманахи багато ілюстровані та з кольоровою обкладинкою, мають цікавий релігійний зміст та містять документацію нашого церковного життя. Ще невелику кількість можуть придбати збирачі рідких видань і бібліотек.

Ціна одного календаря — 4.00 дол.

Василь Маркусъ: Синод і посинодальна дійсність

в Українській Католицькій Церкві, 1970 р., 40 стор. 1.00 дол.

Василь Маркусъ: Церковні братства, 1970 р., 10 стор. 0.25 дол.

Устав Братства Святого Андрея Первозванного

в Чикаго, 1970 р., 8 стор. 0.25 дол.

Юліян Пелех і Василь Маркусъ: Патріярхат і Поміс-

ність Української Католицької Церкви, 1970 р., 20 ст. 0.50 дол.

Орест Городиський і Роман Смик: Відвідини Верховного Архієпископа і Кардинала Йосифа у вільному світі 1970 р., 30 стор.

Роман Смик: Українська Католицька Церква у вільному світі, 1972 р., 20 стор.

Роман Смик: Друга патріярша візитація Їх Блаженства Йосифа I в 1973 р. та Українська Католицька Церква, 1974 р., 32 стор.

Роман Смик: Помісна Українська Католицька Церква 1975 р., 20 стор.

Праці Р. Смика є реєстрацією та описом пропам'ятних видань з нагоди поданих подій і мають документальне значення.

Ціна одного примірника — 0.50 дол.

о. проф. Ізидор Нагаєвський: Думки про істотні речі

в нашому релігійному світогляді, 1975 р., 20 стор. 0.50 дол.

Василь Маркусъ: Конституція Помісної Української

Католицької Церкви, 1975 р., 40 стор. 1.00 дол.

Василь Маркусъ і Євген Іванків: Берестейська Унія

в сучасному насвітленні, 1976 р., 44 стор. 2.00 дол.

Василь Качмар: Патріярх Йосиф — Обновник Української

Католицької Церкви, 1976 р. 1.50 дол.

Крім того, у Видавництві Братства св. Андрея появилися кольорові картки із зображенням собору св. Володимира і Ольги в Чикаго та хоругви Б-ва св. Андрея.

Ціна картки — 0.25 дол.

Замовлення слати на адресу:

BRATSTVO SVIATONO ANDREYA

2247 West Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622